

Venäjä Suomen alitajuntana?

Timo Vihavainen (toim.): *Venäjän kahdet kasvot. Venäjäkuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä.* Helsinki: Edita Prima Oy, 2004. 472 s.

Venäjästä sekä Suomen ja Venäjän suhteista on keskusteltu harvinaisen vilkkaasti koko loppuvuoden 2004. Usein vain kovin tunnepitoisesti – tai ylenpalttisen diplomaattisesti. Se on sinänsä ymmärrettävää, mutta myös valitettavaa, koska aivan liian harva keskustelija viitsii lukea mitään vakavampaa asiatekstiä mielipiteidensä tueksi.

Suomalaista identiteettiään on itse asiassa koko itsenäisyysajan rakennettu suhteessa Venäjään. Neuvostoliiton ja Suomen suhteisiin liittyy myös niin paljon erilaista dramatiikkaa ja mustia aukkoja, että ei ole ihme, jos suomalaisen korva tänäkin päivänä kuuntelee tavallista herkemmin itänaapurin kommentteja. Venäjä on myös se kaiken ”toiseuden” tyyssija, eräänlainen Suomen alitajunta, johon me itseämme kansakuntana useimmiten peilaamme. Näin tapahtuu tänäkin päivänä, kun uudelleen arvioidaan esimerkiksi Urho Kaleva Kekkonen elämäntyötä, nimenomaan hänen Neuvostoliitto-suhteensa valossa. Viime kädessä erilaiset nykyhetken käyttötarpeisiin muokatut mielikuvat historiasta ovat aina myös myyttisiä ja stereotyyppisiä yleistyksiä. Ne kertovat joskus enemmän tästä päivästä kuin menneestä.

Timo Vihavaisen toimittama *Venäjän kahdet kasvot* purkaa auki Venäjä-kuvamme myyttejä pari vuosisataa kestävästä historiallisesta läpivalaisun avulla. Aikajana on pitkä alkaen autonomisen Suomen kansallisesta heräämisestä, oman identiteettimme varsinaisista syntyvaiheista.

Matka jatkuu ensin valtiolliseen itsenäistymiseen, varsinaisen ”ideologisen ryssävihan” syntyyn vuoden 1917 jälkeisessä Suomessa ja päättyy vaiheeseen, jossa Suomi etsii itseään – ja määrittelee uudelleen suhdettaan Venäjään – Euroopan unionissa. Vihavainen on tuottelias historioitsija, ja hän on myös itse kirjoittanut reilun neljänneksen uutuuskirjan suuresta tekstimäärästä. Hän liikkuu omilla artikkeleissaan sulavasti niin autonomian ajalla kuin nykyajassa käsitellessään suomalaista identiteettiä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeenkin. Jo alkusanoissa Vihavainen toteaa: ”...Venäjän kuvaa on toisaalta määrännyt palvotun keisarin tai korskean ylimystön hahmo, toisaalta oikeudettoman rahvaan ja raakalaismaisen väkivaltakoneiston kauhukuva”.

Myös kirjan kansikuva korostaa tätä kaksijakoisuutta – kannesta katsovat rinnatusten Fjodor Bogorodskin *Katupoika* vuodelta 1925 ja Ivan Kramskoin maalama *Tunteimatonta aatelistä* vuodelta 1883. Kuvathan kertovat Venäjästä tunnetun historiallisen totuuden, keskiluokan puutteen. Se on ollut monen tutkijan mielestä keskeinen este demokraattisen kansalaisyhteiskunnan kehitykselle 2000-luvun Venäjälläkin.

Venäjän kahdet kasvot on monitahoinen historiateos; sen jokainen artikkeli on myös oma itsenäinen tutkimuksensa. Vihavaisen ohella kaikki tekijät ansaitsevat tulla mainituiksi: Liisa Byckling, Max Engman, Toivo Flink, Kristiina Kalleinen, Outi Karemaa, Kari Ketola, Auvo Koistinen, Antti Kujala, Marja Leinonen, Pekka Nevalainen ja Julitta Suomela. Kirjoittajakunta on kauttaaltaan tunnettuja Venäjä-professoreita ja -tohtoreita eri aloilta – paitsi mielenkiintoisen

sivujuonteen 1800-luvun suomalaisopiskelijoista Moskovassa laatinut Kari Ketola, joka toimii UPM Kymmenen Venäjän-kaupan johtajana.

On tietysti totta, että Venäjä-tutkijalle Vihavaisen kirjassa on paljon tuttua ja jo muissa yhteyksissä toistettua aineistoa. Silti kirjallisuuden, lehdistön, taiteen, teatterin ja kielitieteenkin historiakysymysten limittäminen Venäjä-kuvamme todistusaineistoksi tekee artikkelikokoelmasta monisärmäisen ja erittäin yleisivistävän lukokokemuksen. Kun tähän vielä lisätään *Venäjän kahdet kasvot* -kirjan byrokrania-, emigraatio-, jääkäri- ja työväenliiketeemat, voikin hyvällä syyllä todeta, että harvoinpa ”perivihollista” ja Venäjä-kuvamme tulee katsottua näin monesta näkövinkkelistä. Samalla kysyy itseltään: kuinka on mahdollista ettemme edelleen juurikaan osaa venäjää ja että tunnemme yleisesti ottane naapurimme niin pelottavan huonosti? Onko ”ryssänpelko” edelleen painavin syy? Vaiko se, että vakavimmat Venäjä-aiheet eivät lähinaapuruudesta huolimatta – tai juuri siitä syystä?! – jaksa kiinnostaa uutta uljasta EU-kansaa? Tarjotaanhan meille koko ajan myös uutta identiteettiä, ”turvallista matkaa” Euroopan unionin ytimeen ja joskus jopa Natoon...

Toisaalta, kuten Liisa Byckling tässä kirjassa hienosti osoittaa, venäläisyys, venäläiset aiheet ja klassikot ovat aina olleet osa suomalaista teatterielämää. Pakko tunnustaa, etten tiennyt, että Kansallisteatterin pitkäaikaisen johtajan Eino Kaliman kaudella, jo 1920-30-luvulla teatterissa esitettiin harvinaisen paljon venäläistä ohjelmistoa. Toivo Flink kirjoittaa siitä, kuinka emämaan kieltä yritettiin juurruttaa Suomeen jo 1800-luvun alkupuolisella – ja kuinka vielä vuonna 1893 Suomen 16 venäläisessä kou-

lussa oli yhteensä vain hieman yli 1000 oppilasta. Max Engman puolestaan esittelee “upseeri-maanmiestemme” seikkailuja Venäjällä ja niiden heijastumia kirjallisuuteen sekä jääkärien ja tsaarinpuseerien vaiheita vuosien 1917-18 melskeissä. Erittäin hieno ja yleissivistävä kokonaisuus on myös suomalais-ugrilaisia Venäjä-kuvia käsittelevä luku “Suomen sukua etsimässä - pitkospuut poikki Venäjän”, jonka on laatinut Tampereen yliopiston slaavilaisen filologian professori Marja Leinonen.

Timo Vihavaisen omat toimitajan ja tutkijan ansiot korostuvat siinä, että hän limittää taitavasti eri osa-alueet toisiinsa vahvalla yleishistorian tuntijan oteellaan. Jo hänen omien artikkeliansa otsikot kertovat paljon, esimerkiksi vaikkapa “Suomen suuriruhtinaskunta – osa valtakuntaa, mutta ei Venäjää”; “Ryssistä

neukuiksi ja neukuista venäläisiksi – vallankumous naapurikuvassa”; “Muuttuva vihollisuus – purkaantuva viholliskuva ja historiankirjoitus”.

Venäjän kahdet kasvot on helppolukuinen teos. Viitteet ja lähteet löytyvät lopusta eivätkä häiritse tajunnanvirtaa lukiessa. Kieli on selkeää ja eri osioiden jäsenitys toimii. Havainnollistavaa kuvitusta olisi kenties voinut olla enemmänkin, kun sitä kerran on näön vuoksi mukaan otettu. Ja kun artikkeleista löytyy niin kirjallisuuden, teatterin, taiteen kuin lehdistönkin Venäjä-kuvaa, voi hyvällä syyllä kysyä: mihin jäi elokuva? Se jos mikä olisi havainnollistanut aihetta vieläkin tehokkaammin. Ja pian päätösvaiheessa olevan, elokuva-arkistossa toteutetun Suomen kansallisfilmografia -projektin suojista olisi taatusti löytynyt myös sopivia aiheen käsitteilyjä.

Pentti Stranius

ne Finlandija – ilman kysymysmerkkejä.

Teos vastaa kysymykseen, miksi Neuvostoliitto romahhti ja Venäjänkin talousreformi epäonnistui samaan aikaan kun pieni Suomi nousi maailman kilpailukykyisimmäksi maaksi. Tilastoin ja kaaviointekijät osoittavat vakuuttavasti, kuinka Venäjä taantuu raaka-aineentuottajaksi maailmanmarkkinoilla ja maan innovaatiokyky ja teknologinen taito laskevat. Samaan aikaan Suomi kaventaa tuotevalikoimaansa, kehittää korkeateknologioita ja menestyy kansainvälisessä kilpailussa.

Helanterä ja Ollus torjuvat ne laajalle levinneet harhaluulot, että tässä kehitysteiden erossa olisi kyse maantieteellisistä tekijöistä tai venäläisten jostakin salaperäisestä erikoislaadusta. Selittävät tekijät löytyvät valtion säätelevästä roolista, koulutuksesta ja vakaasta olosuhteista. Tämän osoittamiseksi käydään läpi pitkä historiallinen johdanto, jossa neuvostokausi asettuu vain yhdeksi vaiheeksi Venäjän taloushistoriaa. Suomen kehityksen kehnot lähtökohdat arvioidaan myös teollistumisen alkuvaiheista lähtien. Näin saadaan Venäjä ja Suomi ikään kuin samalle lähtöviivalle vertailua varten.

Komparatiivisen tutkimuksen perspektiivistä voidaan kuitenkin perustellusti kysyä, onko kahden niinkin erikokoisen ja kulttuuritaustaltaan erilaisen valtion kuin Venäjän ja Suomen vertailu kaikilta osin mielekäästä. Monet Venäjän ongelmista juontavat sen imperiaalisista velvollisuuksista (asetuotanto, raskas teollisuus), jotka Suomi pienenä perifeerisenä maana on kyennyt välttämään. Vastataanpa tähän koko- ja kulttuurieroa koskevaan kysymykseen kuinka tahansa, teos on joka tapauksessa mielenkiintoista luettavaa ainakin suomalaisille ja venäläisille.

Teoksen sanoma tiivistyy

Kaksi kaverusta

Antti Helanterä & Simon-Erik Ollus: *Why they, why not we? An Analysis of the competitiveness of Finland and Russia.* Helsinki: SITRA, 2004.

Syvänä pysähtyneisyyden aikana vuonna 1980 valmistui suomalais-neuvostoliittolaisen tieteellisteknisen yhteistoimintakomitean toimesta selvitys näiden kahden maan yhteistyön metodologiasta. Projektiin osallistui Suomesta kymmeniä tutkijoita, poliitikkoja ja virkamiehiä, viisi ministeriötä, 10 keskusvirastoa, teollisuusliittoja, kymmeniä yrityksiä, tutkimusinstituutteja ja rahoituslaitoksia. Neuvostoliiton puolelta mukana oli 14 ministeriötä, keskusvirastoja ja tiedeakatemian laitoksia. Kirjaa varten laadittiin jopa oma sanasto, yhteistyötä

kuvaava kartasto ja juhlaseminaari pidettiin Finlandia-talolla. Käsikirjoitusta puurettiin kolme vuotta. Teoksen ydin ja sanoma tiivistyi lauseeseen:

Suomen ja Neuvostoliiton väliset ystävyteen ja hyvään naapuruuteen perustuvat suhteet ovat esimerkki kahden yhteiskuntajärjestelmältään erilaisen valtion rauhanomaisen rinnakkaiselon hyödyllisyydestä.

Vuonna 2004 kaksi suomalaista nuorta tutkijaa laati kolmessa kuukaudessa vertailevan analyysin *Why they, why not we?* – Miksi he, miksi emme me, kysymysmerkillä varustettuna. Se on ilmestynyt myös venäjäksi Jegor Gaidarin johtamassa moskovalaisessa talousinstituutissa (*Institut ekonomiki perehodnogo perioda*) nimellä *Potšemu Rossija*